

Pavla Plachá

Černé a zelené trojúhelníky

Perzekuce a recepce skupiny asociálních a kriminálních vězňů na příkladu žen deportovaných z českého území do Ravensbrücku

Úvod

Ve druhé polovině 30. let minulého století se v německých koncentračních táborech ustálil systém rozdělení vězňů podle rasových, národnostních, ideologických a dalších kritérií do několika skupin. Šlo o tzv. vězeňské kategorie (politici, emigranti¹, Svědkové Jehovovi, homosexuálové, zločinci z povolání a asociálové)², jejichž symboly v podobě barevných trojúhelníků nosili vězni na oděvu. Tato klasifikace byla společná mužským i ženským koncentračním táborem. Přidělená vězeňská kategorie měla zásadní význam pro vztah dozorcího personálu i ostatních vězňů k jednotlivci. Ve skutečnosti však nemusela plně odpovídat reálným důvodům pronásledování.³ Významnou roli hrála i po válce v rámci přiznávání statusu tzv. politického vězně, jenž zaručoval bývalým vězňům jak morální uznání ve společnosti, tak dílčí materiální výhody. Československo se stejně jako jiné vítězné státy ke svým politickým vězňům hrdě hlásilo. Vedle slovních proklamací jim stát projevil vděčnost za podíl na svém obnovení přijetím zákona o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození (zákon č. 255/1946 Sb.)⁴, jenž vstoupil v platnost 31. prosince 1946 a mezi „jiné účastníky boje za osvobození“ řadil právě politické vězně. Ty definoval do jisté míry jinak než nacisté v koncentračních táborech: vedle uvězněných aktivních odpůrců nacistického režimu k nim řadil „pasivní“ oběti perzekuce politické, národní, rasové nebo náboženské. Pomyslným sítem při posuzování žádostí o udělení osvědčení podle uvedeného zákona tak neprošli například lidé sice zařazení v nacistických koncentračních táborech do kategorie politických, avšak perzekvovaní za činnost, která byla ve skutečnosti kriminální povahy.

1 Šlo o malou skupinu říšských státních příslušníků, kteří z Německa emigrovali po nastolení nacistické diktatury, ale pak se vrátili domů. V koncentračních táborech byli uvězněni kvůli podezření ze špionáže. Většina z nich byla židovského původu.

2 K systému vězeňských kategorií srov. EBERLE, Anette: *Häftlingskategorien und Kennzeichnungen*. In: DISTEL, Barbara – BENZ, Wolfgang (eds.): *Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, Bd. 1. C. H. Beck Verlag, München 2007, s. 91–109.

3 Jako příklad lze uvést sintské a romské vězně, kteří byli označováni jako tzv. asociálové, ačkoli jejich pronásledování mělo převážně rasovou motivaci. Tyto skupiny obětí nejsou předmětem této studie.

4 Zákon přiznával účastníkům národního boje za osvobození některé dílčí výhody, např. přednostní právo na umístění do zaměstnání, na přijetí do škol a kurzů, na ustanovení tzv. národním správcem či nárok na podporu z nadací a fondů. Dodnes byl dvakrát novelizován (1950 a 1964), definice obětí však zůstává stále v platnosti – viz <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=255 & r=1946> (citováno k 27. 3. 2018).

To se týkalo často osob vězněných za černý obchod s nedostatkovým zbožím. Osvědčení nebylo udělováno ani homosexuálům⁵, pochopitelně kriminálním vězňům stejně jako těm, kteří byli za nacismu označováni jako asociálové⁶.

Jiní než politicky pronásledovaní vězni nebyli po dlouhá léta tématem ani pro historiografii. Prvními historiky a historičkami koncentračních táborů se po válce u nás i v jiných evropských zemích stávali především bývalí političtí vězni a vězeňkyně, do jejichž více či méně odborných a vzpomínkových prací se promítaly hlavně jejich individuální zkušenosti z internace. V komunistickém Československu se zájem o toto téma ještě více zúžil, když se soustředil v první řadě na představitele vládnoucí strany nebo její sympatizanty. Po listopadu 1989 se pozornost částečně obrátila směrem k nekomunistickým politickým vězňům a k lidem pronásledovaným z rasových důvodů. Přítomnost tzv. asociálních a kriminálních vězňů a vězeňkyň v koncentračních táborech nebyla sice žádným tabu, pokud však byli zmiňováni, pak zpravidla stručně a odměřeně, a vykreslování byli vesměs negativně. Jiné skupiny vězňů než političtí a rasově pronásledovaní u nás stále nebudí větší zájem historiků, což má různé příčiny. Jde například o jejich nižší procentuální podíl na celkovém počtu československých vězňů (zvláště např. u homosexuálů či jehovistů⁷) a také to, že obecně nebyli vnímáni jako skutečné oběti nacistického režimu. Hlubší vědecký výzkum této problematiky se objevil nejdříve v německé historiografii (v 80. letech), genderový přístup k tématu se v ní datuje od let devadesátých.⁸ Dílčí studie německých a rakouských historiků a historiček se přitom zaměřují jak na jednotlivé vězeňské skupiny, tak na genderové aspekty jejich perzekuce, většinou však neberou zřetel na národní specifika.⁹ Jak ale tyto výzkumy ukazují, nelze při zkoumání problematiky fungování totalitního systému nacionálně socialistického režimu, nacistické perzekuce, jakož i vězeňské společnosti koncentračních táborů a mechanismů jejího fungování přehlížet skupiny vězňů pronásledovaných z jiných než politických a rasových důvodů.

- 5 Homosexualita byla v Československu částečně dekriminována v roce 1961, definitivně však až po roce 1989. Srov. HAVELKOVÁ, Barbora: Genderová rovnost v období socialismu. In: BOBEK, Michal – ŠIMÍČEK, Vojtěch – MOLEK, Pavel (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno 2009, s. 196. Dostupné online – viz <http://www.komunistickepravo.cz/obsah/> (citováno k 27. 3. 2018).
- 6 Jejich způsob života, odchylující se více či méně od běžných společenských norem, byl za komunismu opět kriminalizován. Viz např. § 188a trestního zákona č. 86/1950 Sb. a § 203 trestního zákona č. 140/1961. Srov. GRIVNA, Tomáš: Trestní právo hmotné. In: tamtéž, s. 578–579.
- 7 Příslušníci náboženské společnosti Svědkové Jehovovi byli v 50. letech vystaveni pronásledování a až do pádu komunistického režimu v roce 1989 byli zakázáno sektou. Jako oficiální náboženská organizace byli v České republice zaregistrováni v roce 1993. Srov. MÜLLER, Lubomír – SLUPINA, Wolfram: *Verfolgung und Unterdrückung der Zeigen Jehovas in der Tschechoslowakei. Kirchliche Zeitgeschichte. Internationale Halbjahresschrift für Theologie und Geschichtswissenschaft*, 2004, roč. 17, č. 1, s. 171–221.
- 8 Srov. SCHICKORRA, Christa: „Assoziale“ Frauen. Ein anderer Blick auf die Häftlingsgesellschaft. In: JACOBET, Sigfried – GRIT, Philipp (eds.): *Forschungsschwerpunkt Ravensbrück. Beiträge zur Geschichte des Frauen-Konzentrationslagers*. Hentrich & Hentrich, Berlin 1997, s. 91.
- 9 Kromě v této studii citovaných děl dále např. SOMMER, Robert: *Das KZ-Bordell. Sexuelle Zwangsarbeit in nationalsozialistischen Konzentrationslagern*. Schöningh Verlag, Paderborn 2009. Dále PAUL, Christa: *Zwangsprostitution. Staatlich errichtete Bordelle im Nationalsozialismus*. Edition Hentrich, Berlin 1994. Dále srov. *Sex-Zwangsarbeit in NS-Konzentrationslagern. Katalog zur Ausstellung*. Verein zur Förderung von historischen und kunsthistorischen Ausstellungen, Wien 2005.

Pavla Plachá

Tato studie se zaměřuje na tzv. asociální a kriminální vězeňkyně, které byly deportovány z Protektorátu Čechy a Morava do ženského koncentračního tábora Ravensbrück. První část osvětluje ideologická východiska a praktické kroky, které vedly v Říši a s odstupem času a částečně modifikovanou právní úpravou i v protektorátu k postupné systematické internaci a následné deportaci tzv. asociálů a zločinců z povolání a tzv. zločinců ze zvyku do koncentračních táborů. Vzhledem k absenci podrobnější studie na toto téma v české historiografii i s ohledem na provázanost opatření proti nim na říšském a protektorátním území je o této problematice pojednáno podrobněji. S ohledem na ženské téma této studie je samostatná kapitola věnována problematice pronásledování prostitutek.

Druhá část studie zkoumá každodenní život sledovaných vězeňských skupin v koncentračním táboře Ravensbrück, jejich situaci v táboře, postavení ve vězeňské společnosti a jejich obraz ve vzpomínkách. Kvůli absenci přímých písemných i audiovizuálních svědectví, která by pocházela přímo od tzv. asociálních a kriminálních vězeňkyň, se tato část studie opírá především o vzpomínky jejich politických souputnic.

Na závěr jsou ke studii připojeny krátké sondy do života několika konkrétních žen, které nastiňují reálnou praxi postupu úřadů proti uvedeným společenským skupinám na území Protektorátu Čechy a Morava.

Ideologická východiska

Nacionální socialismus jako státní ideologie třetí říše proklamoval ve vztahu k vlastnímu obyvatelstvu ideu jednotné a beztřídní „národní pospolitosti“ (Volksgemeinschaft). Aby se jedinec mohl stát její součástí, musel splňovat podmínku rasové čistoty a také žít tomu odpovídajícím způsobem. Ten, kdo tyto předpoklady nesplňoval, nebyl do společnosti připuštěn nebo z ní byl vyloučen. Vedle skupin obyvatelstva, které do ní nepatřily z rasových, ideologických, náboženských či etických důvodů, v ní neměli mít místo ani lidé sociálně slabí a lidé páchající přestupky nebo více či méně závažnou kriminalitu. Jejich způsob života a jednání byl podle nacistických ideových a vědeckých postulátů dán genetickým zatížením.

Nacisté tyto skupiny označovali termínem „osoby společnosti cizí“ (Gemeinschaftsfremde). Rozlišovali mezi nimi jednak osoby pro společnost „nezpůsobivé“ (Gemeinschaftsuntaugliche), které byly vnímány sice jako „obtížné“, ale nepřilíš rizikové, a osoby společnosti „nepřátelské“ (Gemeinschaftsfeindliche), které se *trvale a tvrději proti společenským závazkům nebo podléhají svým nezřízeným sklonům a pudům*.¹⁰ Nacistický stát ve vztahu k těmto společenským skupinám čím dál tím víc odsouval do pozadí sociální péči. Ta se omezovala pouze na „potřebné“ příslušníky německého národa, kteří jí byli podle režimních kritérií hodni. Na její úkor se postupně prosazoval tzv. preventivní policejní postup, jenž byl považován za „efektivnější řešení problému“.

10 NA, f. Úřad říšského protektora (ÚŘP), k. 354, sign. I-2b 47008028, Gesetz über die Behandlung Gemeinschaftsfremden – Begründung, 1941 (blíže nedatováno), s. 1 (citace z němčiny v této studii přeložila autorka).

Černé a zelené trojúhelníky

Perzekuce těchto skupin probíhala od 30. let na základě ministerských výnosů a dalších dílčích opatření (viz další kapitola). Kvůli sjednocení postupu se od roku 1939 připravoval *zákon o zacházení s osobami společnosti cizími* (*Gesetz über die Behandlung Gemeinschaftsfremder*). Ten počítal kromě policejního dohledu, internace v sociálních ústavech nebo táborech pod policejní správou též se sterilizací jedinců, u nichž se předpokládalo „pro společnost nežádoucí potomstvo“.¹¹ Definice „osob společnosti cizích“ se během přípravy zákona mírně modifikovala, v jádru však zůstávala konstantní, když mezi ně řadila osoby, které nejsou schopny si řádně vydělávat na živobytí, žijí na úkor jiných, vyhýbají se vyživovací povinnosti, ohrožují ostatní svou závislostí na alkoholu a narkotikách, recidivisty, u nichž se dá očekávat pokračování v trestné činnosti, a osoby propuštěné z výkonu trestu. Zároveň takto mohl být označen prakticky kdokoli, kdo *proti zdravému národnímu cítění tvrději nedodrží povinnosti, které mu ukládá národní pospolitost, a tím vzbuzuje obavy, že by jeho chování nadále ohrožovalo všeobecné bezpečí nebo že by byl svým neuspořádaným životem veřejnosti trvale na obtíž*.¹² Definice se postupně precizovala, až dospěla k vymezení tří základních skupin. „Osobou společnosti cizí“ byl ve smyslu tohoto zákona ten, kdo

1) *se jeví svou osobností a způsobem života, zvláště kvůli zvláštnímu rozumovému či charakterovému nedostatku jako neschopen vyhovět vlastními silami minimálním požadavkům národní pospolitosti*

2) *a) vede kvůli zahálčivosti nebo nepořádnosti ničemný, nehospodárný a neuspořádaný život a tím zatěžuje či ohrožuje ostatní nebo veřejnost, nebo má sklony či nutkání k žebráctví nebo tuláctví, flákačství, zlodějství, podvádění nebo k jiným méně vážným trestným činům, nebo koná výtržnosti v opilosti nebo hrubě porušuje vyživovací povinnost nebo*

b) kvůli nesnášenlivosti nebo hašterivosti tvrději ruší veřejný pořádek

3) *kdo svou osobností a způsobem života projeví, že jeho způsob myšlení směřuje ke spáchání vážných trestných činů (společnosti nepřátelští zločinci a osoby se zločineckými sklony)*.¹³

Zákon, na jehož přípravě spolupracoval od konce roku 1942 Hlavní úřad říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt – RSHA) s říšským ministerstvem spravedlnosti, měl vstoupit v platnost v Německu a na tzv. včleněných východních územích (eingegliederte Ostgebiete) počátkem roku 1945. Vzhledem k historickému vývoji, jenž vyústil v porážku nacismu, k tomu již nedošlo.

Terminologie používaná v chystaném zákoně nebyla v praxi ještě zavedena. „Osoby společnosti cizí“ byly nacistickými úřady označovány jako „asociálové“, „zločinci z povolání“ a „zločinci ze zvyku“. S těmito termíny proto pracuje i tato studie.

11 Tamtéž, s. 3.

12 Schreiben des Reichs- und preußischen Innenministers Dr. Wilhelm Frick an den Reichsminister ohne Geschäftsbereich und Chef der Reichskanzlei Dr. Hans Heinrich Lammers mit Entwurf eines Gesetzes über die Behandlung Gemeinschaftsfremder mit Begründung (Berlin, 24. Juni 1941). In: AYASS, Wolfgang (ed.): „Gemeinschaftsfremde“. *Quellen zur Verfolgung von „Asozialen“ 1933–1945. Materialien aus dem Bundesarchiv*, Heft 5. Koblenz, Bundesarchiv 1998, Nr. 114.

13 Tamtéž, Schreiben des SS-Standartenführers und Obersten der Polizei im Reichskriminalpolizeiamt Paul Werner an den Ministerialdirigenten im Reichsjustizministerium Fritz Grau mit Entwurf eines Gesetzes über die Behandlung Gemeinschaftsfremder mit Begründung und Durchführungsverordnung (Berlin, 17. März 1944), Nr. 153.

Pavla Plachá

Preventivní perzekuce v Německu

K postupnému vylučování určitých skupin obyvatelstva ze společnosti docházelo v Německu podle základních zákonů třetí říše, zavádějících ve státě totalitní režim. Mezi první nařízení tohoto druhu patřil rozkaz říšského prezidenta na ochranu lidu a státu, neformálně označovaný jako dekret o požáru Říšského sněmu z února 1933¹⁴, a zákon pro nápravu (odstranění) nouze národa a Říše z 24. března téhož roku, přijatý Říšským sněmem a běžně označovaný jako „zmocňovací zákon“. ¹⁵ K „ochraně národní pospolitosti“ měl též sloužit zákon proti nebezpečným zločincům ze zvyku a o opatřeních pro jejich zajištění a nápravu¹⁶, který začal platit od ledna 1934 a umožňoval „preventivní“ justiční postup proti lidem, kteří byli vnímáni jako společností nebezpeční. Výraz „preventivní“ zde přitom vystihuje nacistický přístup k řešení společenských problémů, které způsobovaly uvedené skupiny obyvatelstva. Zadržení a uvěznění kohokoliv od nynějška nemusel předcházet reálný delikt, nýbrž stačil pouhý předpoklad, že by se daná osoba mohla dopustit trestného činu. Podíl žen, které byly v této první fázi vzaty do preventivní vazby, byl nízký. Většinou šlo o ženy, které páchaly drobnou majetkovou trestnou činností.¹⁷

Až do roku 1937 byl policejní postup proti tzv. zločincům z povolání a zločincům ze zvyku a tzv. asociálům na německém území nejednotný. Pruská policie od konce roku 1933 uvalovala preventivní vazbu a zaváděla plánovitý policejní dohled, což se zpočátku týkalo hlavně recidivistů.¹⁸ Sjednocení postupu pro celé říšské území přinesl až výnos říšského ministra vnitra Wilhelma Fricka¹⁹ o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937²⁰, který rozšiřoval možnost uvalení časově neomezené preventivní policejní vazby nejen na tzv. zločince z povolání a ze zvyku, nýbrž i na osoby, které svým „asociálním chováním ohrožují veřejnost“. Tito lidé byli zčásti internováni v justičních zařízeních, nejrádka však končili v koncentračních táborech.²¹

14 *RGBl. I* (Reichsgesetzblatt – říšský zákoník), Verordnung der Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat z 28. 2. 1933 (tzv. Reichstagsbrandverordnung), s. 83.

15 Tamtéž, Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich z 24. 3. 1933 (tzv. Ermächtigungsgesetz), s. 141.

16 Tamtéž, Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und über Maßregeln der Sicherung und Besserung z 24. 11. 1933 (tzv. Gewohnheitsverbrechergesetz), s. 995.

17 HACKL, Gabriele – SACK, Birgit: *Das Frauenzuchthaus Waldheim (1933–1945)*. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2016, s. 60–61.

18 Policejní preventivní vazbu a plánovitý policejní dohled zaváděl tajný výnos pruského ministra vnitra z 13. 11. 1933. Srov. WERLE, Gerhard: *Justiz-Strafrecht und polizeiliche Verbrechensbekämpfung im Dritten Reich*. Walter de Gruyter, Berlin – New York 1989, s. 488.

19 Wilhelm Frick (1877–1946), původním povoláním právník. V letech 1924–1945 poslanec říšského sněmu, 1933–1943 říšský ministr vnitra. Od roku 1943 zastával funkci říšského protektora v Čechách a na Moravě. Po válce byl odsouzen v Norimberském procesu k trestu smrti a popraven.

20 Grundlegender Erlaß über die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei. Citováno podle AYASS, Wolfgang (ed.): „Gemeinschaftsfremde“. *Quellen zur Verfolgung von „Asozialen“ 1933–1945. Materialien aus dem Bundesarchiv*, Heft 5. Bundesarchiv, Koblenz 1998, Nr. 50 – viz https://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/abteilungen/abtgd/dzd/dokumentenverzeichnisse/materialien_5_gemeinschaftsfremde.pdf (citováno k 28. 3. 2018).

21 Osoby, které si ve věznicích či káznících odpykaly trest odnětí svobody, mohly být vráceny policii a násled-

Černé a zelené trojúhelníky

V dubnu a červnu 1938 došlo na říšském území k plošným policejním zásahům proti „asociálům“. Při těchto akcích, nesoucích název Arbeitscheu Reich (Zahálčivost Říše), byli hromadně zatýkáni a následně deportováni do koncentračních táborů. Na počátku války tvořili tito lidé, označení na vězeňských šatech zeleným a černým trojúhelníkem, více než polovinu jejich osazenstva.²² Ačkoli většinu osob internovaných v rámci uvedených zákroků tvořili muži, deportace se nevyhýbaly ani ženám. Důvodem pro jejich internaci byl zpravidla sexuální přečin (prostituce) nebo drobná kriminalita. Do koncentračních táborů byly též automaticky převáděny mladé chovanky ústavů sociální péče.²³

V roce 1942 byla vzhledem k rostoucí potřebě pracovních sil pro válečný průmysl uzavřena dohoda mezi nově jmenovaným říšským ministrem spravedlnosti Otto Thierackem²⁴ a říšským velitelem SS Heinrichem Himmlerem o rozsáhlém a systematickém předávání justičních vězňů SS a policii. Dohoda se týkala všech mužů a žen židovského původu, ruských a ukrajinských vězňů, polských vězňů s trestem vyšším než tři roky nebo nacházejících se v zajišťovací vazbě²⁵, částečně německých a českých vězňů s trestem vyšším než osm let (včetně tzv. politických vězňů), dále všech vězňů zajišťovací vazby a vězňů káznic určených pro zajišťovací vazbu, jakož i duševně nemocných kriminálních, kteří se nacházeli v léčebných a pečovatelských ústavech. Všechny tyto skupiny měly být převezeny do koncentračních táborů za účelem „zničení prací“ (tzv. Vernichtung durch Arbeit). Jejich předávání (tzv. Asozialenabgabe) bylo z větší části provedeno do konce léta 1943 a ukončeno na podzim 1944. Ve zmíněné dohodě Thieracka s Himmlerem sice nebylo explicitně uvedeno, že se vztahuje také na ženy, v praxi ji však justiční orgány na ženy aplikovaly.²⁶ Vězeňkyně české národnosti, které se toho času nacházely v německých věznicích a káznicích, byly do koncentračních táborů přemísťovány spíše později a jednotlivě, zpravidla do Osvětimi nebo do Ravensbrücku, pravděpodobně však v těchto případech šlo převážně o tzv. politické vězeňkyně. „Asociálky“ či recidivistky mezi nimi tvořily spíše výjimku.²⁷

ně deportovány (bez soudu) do koncentračního tábora. To se týkalo kromě tzv. politických vězňů také např. tzv. společnosti cizích osob. Srov. HACKL, Gabriele – SACK, Birgit: *Das Frauenzuchthaus Waldheim (1933–1945)*, s. 62–64.

- 22 SCHIKORRA, Christa: Schwarze Winkel im KZ. Die Haftgruppe der „Asozialen“ in der Häftlingsgesellschaft. In: SEDLACZEK, Dietmar – LUTZ, Thomas – PUVOGEL, Ulrike – TOMKOWIAK, Ingrid (eds.): *„Minderwertig“ und „asozial“*. Stationen der Verfolgung gesellschaftlicher Außenseiter. Chronos, Zürich 2005, s. 105–106.
- 23 Tamtéž, s. 110–112.
- 24 Otto Georg Thierack (1889–1946), povoláním právník. Od roku 1936 předseda Lidového soudního dvora (Volksgerichtshof). V letech 1942–1945 zastával funkci říšského ministra spravedlnosti. Po válce byl obžalován v Norimberském procesu. Před zahájením svého procesu spáchal sebevraždu.
- 25 Zajišťovací vazbu (Sicherungsverwahrung), kterou umožňoval již zmíněný Gewohnheitsverbrechergesetz z 24. 11. 1933, bylo možné uvalit preventivně na dobu minimálně tří let. Po uplynutí zajišťovací vazby se přezkoumávala nebezpečnost a „asocialita“ vězně. Srov. HACKL, Gabriele – SACK, Birgit: *Das Frauenzuchthaus Waldheim (1933–1945)*, s. 60.
- 26 V té době bylo do koncentračních táborů z justičních zařízení v Německu přemísťováno zhruba 14 700 „asociálů“, z nich asi 1 600 žen. Srov. tamtéž, s. 64.
- 27 Muži byli většinou převáženi do Osvětimi, Buchenwaldu, Neuengamme a Mauthausenu. Srov. tamtéž, s. 65.

Pavla Plachá

Postup úřadů v protektorátu

V Protektorátu Čechy a Morava okupanti zpočátku nevěnovali tzv. zločincům z povolání nebo ze zvyku a tzv. asociálům živlům větší pozornost a soustředili se v prvé řadě na potlačení ideologické opozice a na židovské obyvatelstvo. Administrativní a praktické zákroky proti „asociálům“ a recidivistům prováděly protektorátní úřady postarou formou policejního vyhoštění nebo „honění postrkem“²⁸, postavením pod policejní dohled²⁹ nebo dodáním do donucovací pracovny³⁰. Ještě v totalitarizující atmosféře tzv. druhé republiky bylo přijato vládní nařízení o kárných pracovních táborech³¹, do nichž měly být umísťovány *osoby práce se štítící a neukáznění příslušníci pracovních útvarů*.³² Nařízení ještě kladlo důraz na výchovný prvek kárných táborů. Pobyt měl být tříměsíční. Vzhledem k vydání nařízení na samém sklonku existence Česko-Slovenska spadalo jeho uplatňování v praxi až do období protektorátu. K tomu, aby mohla být veškerá opatření na základě výše vyjmenovaných zákonů a nařízení provedena, bylo potřeba soudního rozhodnutí.

Říšský model preventivního policejního zásahu proti potenciálním pachatelům trestných činů a proti tzv. asociálům zavádělo v protektorátu již nařízení říšského protektora z 20. září 1940 o potírání zločinů policií v Protektorátu Čechy a Morava a předcházení jim (ve znění nařízení z 11. listopadu 1941). Toto nařízení mohlo být aplikováno jednak proti osobám německé státní příslušnosti, proti osobám jiné státní příslušnosti, pokud byly právoplatně odsouzeny za trestný čin německými soudy, a jednak proti porušovatelům práva a asociálním osobám neněmecké státní příslušnosti také bez předchozího odsouzení německým trestním soudem, pokud bylo jejich zadržení v zájmu Říše. Blížší prováděcí pokyny pak zůstávaly v pravomoci velitele bezpečnostní policie (Sipo) a bezpečnostní služby (SD) v Praze.³³ Toto nařízení se odvolávalo na výše zmíněné nařízení říšského ministra vnitra z prosince 1937, které však v protektorátu zveřejněno nebylo.³⁴ I to bylo pravděpodobně důvodem toho, že povědomí okupačních úřadů o existenci nařízení ze září 1940 a o možnostech postu-

28 Zákon č. 88/1871 ř. z. Většina ustanovení tohoto zákona byla zrušena v souvislosti s novou právní úpravou v roce 1942 (vládní nařízení č. 89) – viz dále.

29 Zákon č. 89 a 90/1885 ř. z.

30 *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1940, s. 183. Prvorepubliková justice se snažila především u pachatelů drobných kriminálních činů posílit výchovnou funkci trestu na úkor funkce represivní (např. v roce 1919 byl přijat zákon o podmíněném odsouzení a propuštění č. 562/1919 Sb.). Také ve vězeňství se pracovalo na zkvalitnění zařízení pro výkon trestů například roztríděním odsouzených podle spáchaných deliktů či specializací jednotlivých vězeňských zařízení. Pro dospělá a mladistvá ženy existovala trestnice v Řepích u Prahy. Srov. FRANCEK, Jindřich: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada Zločinnost a bezpráví*. Paseka, Praha – Litomyšl 2011, s. 417.

31 Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. ze dne 9. 3. 1939 ve znění vládního nařízení č. 188/1939 Sb.

32 Pracovní útvary zavádělo vládní nařízení z 11. 10. 1938 k dočasnému hospodářskému zajištění nezaměstnaných osob pro vykonávání veřejně prospěšných prací. První pracovní útvary organizované podle zásad branné moci začaly fungovat již v říjnu 1938. Srov. GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004, s. 176.

33 *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1940, s. 205.

34 Tamtéž, s. 184.

Černé a zelené trojúhelníky

pu proti tzv. asociálům v protektorátu bylo malé a v praxi se zpočátku neaplikovalo. Svědčí o tom například korespondence mezi brněnským oberlandrátem a úřadem říšského protektora (ÚŘP) z jara 1941.

V té době úředníci oberlandrátu v Brně řešili problém nárůstu případů *asociálních elementů, které získaly říšské občanství a častěji vystupují na úkor vážnosti němectví*.³⁵ Šlo o osoby, které podle názoru úřadů vykazovaly nízkou pracovní morálku, utrácely své příjmy za alkohol a těžce zanedbávaly svou rodinu. Úředníci oberlandrátu se proto obrátili na ÚŘP s žádostí o sdělení, jak postupovat. Požadovali stejně energický zákrok jako ve „staré říši“, tedy aby byli tito lidé deportováni do „táborů nucených prací“, čímž byly zřejmě míněny tábory koncentrační. Stanovisko ÚŘP v této věci nebylo zprvu jednoznačné. Jeho právní oddělení dokonce upozorňovalo, že preventivní policejní vazbu lze uvalit pouze na dříve trestané osoby. Nakonec však ÚŘP v červnu 1941 rozeslal na základě stanoviska velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v Praze všem oberlandrátům pokyn, v němž upozornil na aplikovatelnost říšského nařízení o preventivním potírání zločinnosti z roku 1937 prostřednictvím nařízení říšského protektora z 20. září 1940 též na dříve netrestané „asociály“ v protektorátu.³⁶ Tápání okupačních úřadů při řešení problémů s „asociály“ počátkem 40. let ilustruje také případ Karoliny Potocké (viz dále).

K radikální proměně v postupu proti tzv. zločincům z povolání, tzv. zločincům ze zvyku a asociálům došlo v protektorátu až na jaře 1942, tedy v době, kdy protektorátní administrativa procházela v důsledku Heydrichovy reformy postupnou přeměnou ve vykonavatele říšských nařízení. Dne 9. března 1942 bylo vydáno vládní nařízení o preventivním potírání zločinnosti (č. 89 Sb.). Obsahově kopírovalo výše zmíněné nařízení říšského ministra vnitra z prosince 1937. Z něj také přebíralo terminologii a argumentaci pro přijetí policejních opatření, když hovořilo o potřebě „ochrany národní pospolitosti“. Nařízení zavádělo nad určitými skupinami obyvatel tzv. plánovitý policejní dohled a umožňovalo též uvalení tzv. preventivní policejní vazby a deportaci do sběrného tábora.³⁷

Plánovitému policejnímu dohledu, k němuž nebylo třeba předchozího soudního rozhodnutí, měly být podrobeny osoby, *kteřé svým dřívějším životem, zvláště pak pácháním trestných činů, projevíly, že ze zločinného prospěchářství nebo ze zločinných sklonů a zvyků jsou škůdci společnosti*.³⁸ Účelem dohledu pak bylo *donutiti je k určitému konání nebo opominutí a působiti zároveň na ně výchovně*.³⁹ V nařízení se výslovně uvádělo, že v případech nezbytných pro „ochranu pospolitosti“ může být policejnímu dohledu podroben prakticky kdokoli. Policejní dohled se měl týkat tzv. zločinců z povolání (definovaných jako osoby, které si udělaly ze zločinu živnost a zcela nebo zčásti žily

35 Srov. NA, f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále jen ÚŘP-ST), sign. I-2b 4700, Vermerk des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren betreffend Maßnahmen gegen asoziale Elemente, Juni 1941 (blíže nedatováno), s. 51.

36 Tamtéž.

37 Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. z 9. 3. 1942, o preventivním potírání zločinnosti. Nařízení obsahovalo též „Zvláštní ustanovení o cikánech“ (část V., § 18).

38 Tamtéž, § 1.

39 Tamtéž.

Pavla Plachá

z výtěžku svých trestných činů a byly nejméně třikrát právoplatně odsouzeny k trestu na svobodě v trvání pokaždé alespoň tři měsíců pro trestné činy spáchané ze ziskuchtivosti) a na tzv. zločince ze zvyku (definované jako osoby, které ze *zločinných pudů nebo sklonů* byly soudem právoplatně odsouzeny za trestný čin nejméně třikrát k trestu na svobodě pokaždé v trvání alespoň tři měsíců).⁴⁰ Dohled mohl být provázen celou řadou příkazů a zákazů (například zákaz vzdálit se bez uvědomění policie z bydliště či místa pobytu, zdržovat se v určitou hodinu na určitých místech, docházet do určitých hostinců, požívat alkoholické nápoje, stýkat se s určitými osobami atp.). Pro policii existovala možnost tyto zákazy a příkazy podle potřeby po schválení Kriminální ústřednou doplňovat a upravovat. Podmínkou však bylo, aby přijatá opatření neomezovala jednotlivce v jeho práci. Dohled mohl trvat neomezeně dlouho, měl však být každoročně podroben přezkoumání.⁴¹

V rámci zaváděných opatření představovala závažnější formu perzekuce tzv. policejní preventivní vazba (polizeiliche Vorbeugehaft). Ta, stejně jako tzv. ochranná vazba (Schutzhaft) uvalovaná Gestapem, umožňovala kriminální policii zadržovat lidi bez předchozího soudního jednání. Okruh potenciálních osob, na něž mohla být uvalena, byl velmi široký. Vedle tzv. zločinců z povolání nebo tzv. zločinců ze zvyku mohla být uplatněna u toho, *kdo takovými jednáními, která ještě netvoří skutkovou podstatu trestného činu, projeví vůli spáchat zločin*. Vazbu bylo možné uvalit také na osoby, které *obrožovaly veřejnost svým asociálním chováním, neučinily o sobě žádné údaje nebo učinily údaje zřejmě nesprávné, obrožovaly v opilosti dopravu, způsobily nehodu nebo se chovaly způsobem člověka zvláště nedůstojným*. Dále též na osoby, jež bylo možné považovat za pijáky ze zvyku, a na ty, o nichž soud rozhodl, že mohou být drženy v donucovací pracovně.⁴²

Nařízení zároveň poměrně vágně definovalo „asociální chování“, totiž jako „chování namířené proti pospolitosti“. Konkrétně byli uvedeni *žebráci, tuláci, cikáni a osoby po způsobu cikánském kočující, nevěstky, osoby stížené nakažlivými chorobami, zvláště chorobami pohlavními, které se nechťejí podrobit zdravotně-policejním opatřením příslušného úřadu, a pijani*.⁴³

Místem výkonu policejní vazby se měly stát zvláštní sběrné tábory, které se zřizovaly nově v místě dosavadních kárných pracovních táborů. Na jejich vězně se automaticky uvalovala tzv. preventivní vazba. K dispozici pro výkon vazby byly navíc dány existující zemské donucovací pracovny se stávajícím personálem a na jejich chování mohla být též rovnou uvalena vazba. Sběrné tábory vznikly v Ruzyni (dnes součást Prahy), Pardubicích⁴⁴, Brně, Olšovci, Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.⁴⁵

40 Tamtéž, § 2.

41 Tamtéž, § 3–4.

42 Tamtéž, § 6.

43 Tamtéž, § 6, odst. 3.

44 Pardubickým sběrným táborem (Anhaltelager) prošlo v letech 1942–1945 celkem 1 591 osob, z nichž bylo do koncentračních táborů deportováno celkem 1 466 osob (125 jich uprchlo). Deportace směřovaly nejprve do Osvětimi, později do Buchenwaldu a Ravensbrücku. Do sběrného tábora byli převáděni též někteří mužští kárančí z pardubické Zemské donucovací pracovny, kteří by jinak byli propuštěni po uplynutí detenční doby. Srov. KALÁBOVÁ, Květoslava – KALÁB, Vladimír: *Historie Zemské donucovací pracovny a věznice pro ženy v Pardubicích*. Vězeňská služba ČR, Praha 2005, s. 18 a s. 53, pozn. 43.

Černé a zelené trojúhelníky

Neměly plnit výchovnou funkci jako tábory kárné, nýbrž sloužily k výkonu tzv. preventivní vazby. Vězni se do nich dostávali na základě výměru o uvalení policejní preventivní vazby a měli v nich vykonávat veřejně prospěšné práce.

Plánovitý policejní dohled i policejní preventivní vazbu nařizovala v Čechách protektorátní Kriminální ústředna, s jejímž zřízením se teprve počítalo, na Moravě oddělení kriminální policie policejního ředitelství v Brně. Ústředna zároveň měla disponovat zařízeními pro výkon tzv. preventivní vazby. Její trvání nemělo být časově omezeno a mělo podléhat periodickému přezkoumávání. O místě výkonu (nařízení umožňovalo výkon preventivní vazby v táborech v Říši), jejím zrušení atp. měla rozhodovat ústředna.⁴⁶

O sedm měsíců později došlo k zostření postupu také vůči tzv. nebezpečným zločincům ze zvyku a zločincům proti mravnosti. Na základě nařízení říšského protektora z 2. října 1942 také tyto dvě skupiny osob neněmecké státní příslušnosti nově spadaly pod německé trestní soudnictví v protektorátu. Projevila se tendence podřizovat německému soudnictví kromě tzv. politických provinění proti Říši také delikty, v nichž se „výrazně projevila asociálnost zločince“. Tzv. zajišťovací vazba mohla být nyní uvalena i na nebezpečné zločince ze zvyku, jimž už byl soudem nařízen trest. Tzv. zločinci proti mravnosti neněmecké státní příslušnosti podléhali nově německým soudům v případě podezření z deliktu „násilného smilstva“ (§ 125 až 127 tr. z.)⁴⁷ a „zprznění“ (§ 128 tr. z.)⁴⁸. Pokud si to vyžadovala „ochrana národní pospolitosti“ nebo potřeba tzv. spravedlivé odplaty, měli být nebezpeční zločinci ze zvyku a zločinci proti mravnosti trestáni smrtí.⁴⁹

Deportace v praxi

Při aplikaci vládního nařízení o preventivním potírání zločinnosti z 9. března 1942 dostalo přednost uvalování tzv. preventivní policejní vazby před zaváděním tzv. plánovitého policejního dohledu. Důvodem byla snaha „očistit“ společnost od obtížných „asociálů“ a recidivistů prostřednictvím jejich internace a následné deportace.⁵⁰ Do transportů měli být podle služebního pokynu velitele neuniformované protektorátní policie z ledna 1943 zařazováni také lidé neschopní výkonu trestu, tzn. především nemocní či tělesně postižení zločinci a tzv. asociálové. Uvalení tzv. preventivní vazby měly být naopak ušetřeny těhotné ženy a transportu neschopní jedinci. Policie však

45 V létě 1942 se na základě výnosu generálního velitele neuniformované policie o „potírání cikánského zlořádu“ ze sběrných táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu staly tzv. cikánské tábory. Srov. NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Masarykova univerzita, Brno 1994, s. 220.

46 Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. z 9. 3. 1942, o preventivním potírání zločinnosti, § 21.

47 Přibližně odpovídá dnešní skutkové podstatě trestného činu znásilnění.

48 Přibližně odpovídá dnešní skutkové podstatě trestného činu pohlavního zneužívání.

49 Výnos ministerstva spravedlnosti z 28. 10. 1942 č. 57.103/42-16, o nařízení o trestání nebezpečných zločinců ze zvyku a zločinců proti mravnosti v Protektorátě Čechy a Morava. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1942, s. 87.

50 *Moravský zemský archiv* (dále jen MZA), f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno (1942–1945), k. 26, Bericht, 6. 1. 1943.

Pavla Plachá

měla za úkol zabránit jejich případnému útěku ze zdravotnických a jiných zařízení.⁵¹ Jak ukazují dále uvedené případy (Karolína Potocká, Gertrude Schafferová), ani těhotné ženy se po porodu deportaci nevyhnuly.

Tzv. asociálové, tzv. zločinci z povolání a zločinci ze zvyku byli z Protektorátu Čechy a Morava deportováni od dubna 1942 do září 1943. Podle dochovaných archivních pramenů bylo v tomto časovém rozmezí vypraveno minimálně devět transportů.⁵² Jejich přípravu ukládala německá Kriminální policie – Kriminální policejní ústředna v Praze nově vzniklé protektorátní Kriminální ústředně v Praze, která pak připravovala transporty z české části protektorátu a prostřednictvím svého oddělení v Brně v jeho moravské části. Četnické stanice vyhledávaly též osoby, které se toho času nacházely v soudních věznicích či jiných internačních zařízeních. Seznamy lidí, na něž se nařízení z 9. března 1942 vztahovalo, se poté zasílaly pražské Kriminální ústředně, respektive její brněnské pobočce, kde se shromažďovala a kompletovala potřebná personální dokumentace a následně vytvářely transportní seznamy. Hlavní článek, na němž ležela praktická příprava transportů, tvořila jednotlivá komisařství (policejní inspektoři), jež prověřovala, na které dříve trestané osoby se tzv. preventivní vazba vztahuje.⁵³ V praxi vyjžděl transport z hlavního nádraží v Praze, v Pardubicích se pak připojila další skupina. Osoby soustředěné mezitím z různých míst Moravy do Brna se připojily v Přerově. Celý transport poté dojel zpravidla ještě téhož dne do Moravské Ostravy, kde jej protektorátní četníci předali německým bezpečnostním složkám. Deportacním cílem byl ve všech známých případech koncentrační tábor v Osvětimi. Náklady spojené s přepravou hradilo protektorátní ministerstvo vnitra,⁵⁴ jízdenky pro vězně a jejich doprovod zajišťovala příslušná policejní služebna.⁵⁵ V Moravském zemském archivu se dochovaly seznamy osob deportovaných z moravské části protektorátu, podle nichž lze zjistit poměr počtu mužů a žen v transportech. Přehled podává následující tabulka:

-
- 51 Tamtéž, Vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei – Unterbringung Vollzugsuntauglicher, 9. 1. 1943.
- 52 Ve fondu Kriminálního ředitelství v Brně se dochovaly záznamy o devíti transportech. Číslovány jsou I–VIII a XI. Nelze vyloučit, že poslední transport je označen chybnou římskou číslicí (XI místo IX). Srov. MZA, f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno (1942–1945), k. 27. V literatuře se objevuje údaj (bez odkazu na archivní prameny) o celkem 16 transportech tzv. zločinců z povolání a asociálů vypravených v letech 1942–1944 z německého rozkazu Kriminální ústřednou v Praze do KT Auschwitz. Srov. NEČAS, Ctibor (ed.): *Pamětní seznam II. Hodonín*. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha 2014, s. 69, pozn. 1.
- 53 MZA, f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno (1942–1945), k. 26, Vorbeugende Verbrechensbekämpfung – Durchführung, 14. 1. 1943. Stávalo se též, že tzv. asociální osoby bez kriminální minulosti předávalo policejní ředitelství přímo Gestapu. Také tyto osoby čekala deportace do koncentračního tábora. I přes probíhající deportace apelovalo pražské policejní ředitelství ještě v lednu 1943 na důkladnější prověřování osob, na něž se měla vztahovat tzv. preventivní vazba. Policejní úředníci se měli zaměřit zvláště na tzv. zločince z povolání, pobudy a prostitutky. Srov. tamtéž, Vermerk, 22. 3. 1943.
- 54 Tamtéž, k. 27, Přípis policejního ředitelství v Praze Ředitelství drah z 24. 4. 1942.
- 55 Tamtéž, k. 26, Transporte von Vorbeugungshäftlingen nach Auschwitz – Fahrkarten, 13. 1. 1943.

Černé a zelené trojúhelníky

Číslo transportu	Datum transportu	Počet mužů	Počet žen
I	29. 4. 1942	147	0
II	20. 5. 1942	110	0
III	16. 6. 1942	53	16 ⁵⁶
IV	13. 8. 1942	44 ⁵⁷	14 ⁵⁸
V	3. 11. 1942	80	18 ⁵⁹
VI ⁶⁰	7. 12. 1942	60	31 ⁶¹
VII	23. 12. 1942	55	5 ⁶²
VIII	7. 4. 1943	69	21 ⁶³
IX nebo XI	16. 9. 1943	28	3 ⁶⁴
Celkem		646	108

- 56 Všechny tyto ženy byly označeny jako tzv. asociálky české národnosti. Nejstarší z nich bylo v době deportace 54 let, nejmladší necelých 21. U jedné z nich, Marie Zemanové, nar. 22. 10. 1908 ve Valašském Meziříčí, je doložena její další deportace z Osvětimi do Ravensbrücku v srpnu 1943. Tam se dočkala osvobození. Srov. tamtéž, k. 27, Transport III: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 16. 6. 1942, s. 2.
- 57 Jeden muž den před odjezdem transportu uprchl.
- 58 U všech 14 žen byla uvedena česká národnost, 12 z nich bylo klasifikováno jako tzv. asociálky, jedna jako tzv. zločinec ze zvyku a jedna jako tzv. zločinec z povolání. Dvě byly navíc označeny jako „Cikánky“. Srov. MZA, f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno (1942–1945), k. 27, Transport IV: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 3. 11. 1942, s. 2.
- 59 Všechny byly klasifikovány jako tzv. asociálky české národnosti, tři z nich byly navíc označeny jako „Cikánky“. Srov. tamtéž, Transport V: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 16. 6. 1942, s. 3.
- 60 Šlo o romský transport.
- 61 Všechny byly klasifikovány jako tzv. asociálky české národnosti a „Cikánky“. Srov. MZA, f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno (1942–1945), k. 27, Transport VI: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 16. 6. 1942, s. 3. O transportech protektorátních Romů z tzv. cikánských táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu viz HORÁK, Martin – JELÍNEK, Tomáš (eds.): *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí. Studijní materiál pro učitele dějepisu. Živá paměť* – Galén, Praha 2006, s. 49–51.
- 62 Všechny byly klasifikovány jako tzv. asociálky české národnosti. Srov. MZA, f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno (1942–1945), k. 27, Transport VII: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 23. 12. 1942, s. 3.
- 63 Celkem 19 z nich bylo klasifikováno jako tzv. asociálky (17 české národnosti, dvě národnosti nevyjasněné a jedna k tomu navíc označena jako „Cikánka“), dvě jako tzv. zlodějky z povolání (jedna české a jedna nevyjasněné národnosti). Srov. tamtéž, Transport VIII: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 7. 4. 1943.
- 64 Všechny tři byly klasifikovány jako tzv. asociálky české národnosti. Srov. tamtéž, Transport XI: Verzeichnis von Personen auf welche durch die Polizeidirektion in Brünn – Kriminalabteilung die Vorbeugungshaft verhängt wurde, 16. 9. 1943.

Pavla Plachá

Z výše uvedeného vyplývá, že v moravské části protektorátu tvořily ženy 17 % všech deportovaných. Valná většina z nich byla klasifikována jako tzv. asociálky. Recidivistky mezi nimi tvořily spíše výjimku. Přidělování kategorií záviselo na individuálním posouzení úředníků (policistů) a po příjezdu do koncentračního tábora se mohlo změnit (viz dále).

Státem řízená prostituce a pronásledování prostitutek

*Das tschechische Dirnenmaterial ist völlig verseucht*⁶⁵ – obtížně přeložitelný výrok tehdejšího státního tajemníka u říšského protektora a vyššího velitele SS a policie pro Čechy a Moravu K. H. Franka, jímž v úřední korespondenci charakterizoval české prostitutky, odráží (bez ohledu na uvedenou národnost) pohrdavý postoj nacistů k této skupině žen, které na jedné straně považovali za méněcenné, na straně druhé jich využívali ve svůj prospěch. V Německu a okupovaných oblastech vznikaly státem kontrolované nevěstince (tehdy i oficiálně nazývané bordely) pro německé vojáky, které měly kromě uspokojování mužských potřeb především zamezit šíření pohlavních nemocí, jež ohrožovaly bojeschopnost německé armády. Později vznikaly v Říši také bordely pro nuceně nasazené cizince a pro vězně koncentračních táborů, jejichž účelem bylo zvýšit formou prémiového systému jejich pracovní výkonnost.⁶⁶

Po nástupu nacismu došlo v Německu ohledně prostituce ke zpřísnění regulačních opatření. Novela zákona o potírání pohlavních nemocí z 26. května 1933⁶⁷ umožňovala trestně stíhat osoby, které svým chováním *obtěžovaly veřejnost nebo vybízely ke smilstvu*, a tisíce prostitutek se tak přechodně ocitly v tzv. ochranné vazbě.⁶⁸

Od září 1939 platil v Říši a přípisem z 16. března 1940 též ve všech Německem okupovaných oblastech vyjma Protektorátu Čechy a Morava výnos o policejním zacházení s prostitutí⁶⁹, který ukládal policii učinit okamžitá opatření k její regulaci. Výsledkem bylo vydání zákazu prostituce na veřejných místech a prostitutky i jejich bydliště se dostaly pod policejní kontrolu. Prostituci bylo nadále možné provozovat pouze v domech k tomuto účelu určených. Výnos kladl důraz na přísné dodržování hygienických zásad (pravidelné lékařské kontroly), ale i všeobecných rasových hledisek (zákaz provozování prostituce židovským ženám). Na regulaci prostituce se kromě policie měla podílet také jednotlivá města, jež měla podle potřeby částečně nést i nezbytné finanční náklady. Provádění všech opatření bylo svěřeno kriminální policii. V případě nedodržování nařízení hrozilo uvalení preventivní policejní vazby a postup podle výše zmíněného výnosu říšského ministra vnitra Wilhelma Fricka o preventiv-

65 *České běhny jsou úplně prolezlé infekcemi* (přeložila autorka). Srov. NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4/1163, Dopis K. H. Franka říšskému vůdci SS, 20. 5. 1940, s. 2.

66 SOMMER, Robert: *Das KZ-Bordell. Sexuelle Zwangsarbeit in nationalsozialistischen Konzentrationslagern*, s. 48–49.

67 *RGBl. I*, Reichsgesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten, 26. 5. 1933, s. 61.

68 SCHULZ, Christa: *Weibliche Häftlinge aus Ravensbrück in Bordellen der Männerkonzentrationslager*. In: FÜLLBERG-STOLLBERG, Claus – JUNG, Martina (eds.): *Frauen in Konzentrationslagern. Bergen-Belsen, Ravensbrück*. Edition Temmen, Bremen 1994, s. 136–137.

69 Vydán 9. 9. 1939, č. 2217/39 (Erlas zur Polizeulichen Behandlung der Prostitution).

Černé a zelené trojúhelníky

ním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937, tedy v konečném důsledku deportace do koncentračního tábora.

V Protektorátu Čechy a Morava platil ve vztahu k prostituci zpočátku prvorepublikový zákon č. 241/1922 Sb. z. a n. z 11. července 1922, o potírání pohlavních nemocí. Rušil v této otázce veškerá reglementační opatření a zaváděl aboliční přístup⁷⁰, jímž stát prakticky ztrácel nad prostitucí dohled.⁷¹ Důsledkem zrušení nevěstinců bylo přesunutí provozování prostitutek do různých jiných podniků (restaurací, hotelů, masážních salónů či parfumerií⁷²), soukromých bytů či přímo na ulici.

Německé okupační úřady se problémem prostitutek v protektorátu začaly zabývat záhy po jeho vzniku. Příčinou jejich zájmu byl rychlý nárůst pohlavních nemocí především mezi vojáky Wehrmachtu a příslušníky bezpečnostní policie. Německá kriminální policie z tohoto důvodu provedla kontroly v řadě zařízení, více či méně vyhlášených prostitutek. Prostitutky, které se s německými vojáky stýkaly, byly podrobeny lékařským prohlídkám a na základě jejich výsledků pak byly některé podniky zavřeny. Problém se týkal především Prahy, v menších městech měla protektorátní policie díky větší přehlednosti situaci částečně pod kontrolou.⁷³

Kromě zdravotního problému řešily okupační úřady v protektorátu problém národnostně rasový, neboť rasově preferovaných německých prostitutek byl nedostatek. V říjnu 1939 se konala u vedoucího zdravotnického důstojníka, zplnomocněnce Wehrmachtu, porada, na níž bylo rozhodnuto o částečné regulaci prostitutek v protektorátu ve vztahu k německým vojákům. Německá kriminální policie pak provedla ve spolupráci s protektorátní policií záťah v pražských lokálech. Některým zdravým prostitutkám následně povolila styk s Němci. Tyto ženy obdržely průkaz (s fotografií, otiskem pravého a levého ukazováčku a podpisem), který je opravňoval k provozování jejich řemesla ve vybraných podnicích.⁷⁴ Zároveň měly pravidelně (jedenkrát týdně) docházet na kontrolu na německou kožní kliniku. Německým vojákům a příslušníkům SS pak bylo nařízeno, aby navštěvovali pouze vybraná zařízení a při každé návštěvě si předem vyžádali od prostitutky průkaz se záznamem o poslední lékařské kontrole.⁷⁵ Nařízení se však v praxi nedodržovalo důsledně a mezi vojáky a policisty docházelo k dalším nákazám. Situace se řešila na RSHA, kde bylo rozhodnuto o zřízení speciálních nevěstinců určených výhradně pro Němce. První zařízení tohoto

70 Aboliční přístup prostitucí nereguluje ani netrestá. Stát neřeší problém samotné prostitutek, ale zaměřuje se na potírání určitých protiprávních jednání, která ji provázejí (násilná trestná činnost, kuplířství atp.).

71 Paragrafy 13 až 16 rušily policejní a správní dohled nad prostitucí a nevěstince.

72 K provozování parfumerie nebylo třeba koncese, a tak některé tyto podniky sloužily jako zástěrka pro provozování prostitutek.

73 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-5/12, Deutsche Kriminalpolizei – Kriminalpolizeileitstelle Prag: Prostitution-bekämpfung im Protektorat, 1941 (blíže nedatováno)

74 Tamtéž, sign. 109-4/1163, Schreiben des Leiters der Kripoleitstelle Prag, SS-Obersturmbannführer Schmitz-Voigt vom 6. 6. 1940, s. 54.

75 K povoleným podnikům patřily v Praze: Parisiana (Americká 2), Femina (Panská 4), Weisses Rössel (Ostrovní 2), Peking (Fochova 31, dnes Vinohradská), Rusalka (Jungmannova 16). Srov. tamtéž. Později přibyla ještě Jitřenka (Karlovo náměstí 18). Srov. tamtéž, SS-Standortkommendantur Prag dem Herrn Statsssekretär K. H. Frank, 16. 7. 1940, s. 57.

Pavla Plachá

druhu bylo otevřeno v Praze v srpnu 1940⁷⁶, další měla vzniknout v Brně a v menších městech podle rozmístění německých jednotek. Vzhledem k nedostatku německých prostitutek se pro německé nevěstince počítalo i s využitím prostitutek české národnosti.⁷⁷ Přes uvedená opatření hodnotila obsáhlá zpráva německé Kriminální policie – Kriminální policejní ústředny v Praze z roku 1941 situaci v protektorátu nadále jako problematickou. Němečtí vojáci dál vyhledávali služby českých „nekontrolovatelných“ prostitutek a počet pohlavně infikovaných vojáků rostl (podle autorů zprávy k tomu přispívala častá znalost německého jazyka mezi českými prostitutkami).⁷⁸

Plošná represivní opatření vůči prostitutkám v protektorátu zavádělo již citované vládní nařízení z 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti, které „nevěstky“ a *osoby stížené nakažlivými chorobami, zvláště chorobami pohlavními, které se nechťjí podrobiti zdravotně-policejním opatřením příslušného úřadu*, řadilo do skupiny osob s tzv. asociálním chováním. Nařízení ukládalo uvalit na ně tzv. policejní preventivní vazbu, což, jak víme, v praxi znamenalo, že měly být deportovány do sběrného a následně do koncentračního tábora.⁷⁹

V roce 1943 přišla další právní úprava prostitutek. Přineslo ji vládní nařízení č. 112 z 10. dubna 1943 o potírání pohlavních nemocí, které zmocňovalo ministra vnitra na dobu války k zavádění její kontroly a k postihu. Přijatá opatření přitom měla být policejní, vynutitelná a stíhatelná v rámci platných trestně právních předpisů, avšak ministr se v rámci svých opatření mohl od platného práva (zákon č. 241/1922) odchýlit.⁸⁰ Jakým způsobem své nové pravomoci využil v praxi, je tématem pro další výzkum této problematiky.

Ravensbrück jako příklad – deportace a počty

Jak bylo zmíněno v úvodu, v koncentračních táborech existoval systém vězeňských kategorií, který rozděloval vězně na základě rasových, národnostních a ideologických hledisek do několika skupin. Příslušnost k určité kategorii symbolizoval barevný trojúhelník našitý na vězeňském oděvu, doplněný obvykle zkratkou pro národnostní, respektive rasovou příslušnost. Vězni klasifikovaní jako tzv. asociálové byli označováni černým trojúhelníkem, vězni zařazení do kategorie tzv. kriminálních (tzv. zločinci z povolání a zločinci ze zvyku) byli označeni trojúhelníkem zeleným.⁸¹

Tato pravidla platila také v největším ženském koncentračním táboře Ravensbrück, který nacisté zřídili na jaře 1939 z důvodu nedostatečné kapacity dosavadních ženských internačních zařízení. Na samém počátku v něm tvořily nejpočetnější

76 Šlo o hotel Orel v Americké ulici č. 28. Zájem o podnik u německých vojáků mělo zajistit bezplatné poskytování služeb. Srov. tamtéž, Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten durch Einrichtung eines Dirnen-Wohnhauses in Prag XXII, Hotel Orel, s. 59.

77 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-5/12, Deutsche Kriminalpolizei – Kriminalpolizeileitstelle Prag: Prostitution-bekämpfung im Protektorat, 1941 (blíže nedatováno).

78 Tamtéž.

79 Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. z 9. 3. 1942 o preventivním potírání zločinnosti, část II., § 6, bod 3.

80 Srov. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1943, s. 484.

81 Zelený trojúhelník orientovaný špičkou nahoru nosila zvláštní skupina vězňů tzv. zajišťovací vazby (viz výše).

Černé a zelené trojúhelníky

skupinu příslušnice náboženské společnosti Svědkové Jehovovi a tzv. asociálky.⁸² Podíl druhých jmenovaných na celkovém počtu se pro období do roku 1942 pohybuje v rozmezí 25–35 %, podíl tzv. kriminálních 7–12 %. Na jaře 1942 se jejich počty snížily, především kvůli vyvražďovací akci „14 f 13“⁸³ a přesunu tzv. asociálek do nově zřízeného ženského koncentračního tábora v Osvětimi. O vzájemném procentuálním poměru vězeňských kategorií v následujícím období se doklady nedochovaly.⁸⁴

Dobrat se celkového počtu českých tzv. asociálních a kriminálních vězeňkyň je obtížné nejen kvůli klasifikačním nesouladům při rozřazování vězňů do jednotlivých kategorií, ale též kvůli torzovitosti archivních pramenů.

Podle seznamů nově příchozích (tzv. Zuganglisten), které představují jeden z mála originálních dokumentů, jež se při likvidaci tábora koncem dubna 1945 podařilo zachránit, spadá deportace většiny českých tzv. asociálek do Ravensbrücku až do období mezi dubnem 1944 a lednem 1945, kdy je zaznamenán příchod minimálně 59 žen, převážně z koncentračního tábora v Osvětimi.⁸⁵ Jde zřejmě z velké části o ženy zadržené a deportované na základě výše zmíněného vládního nařízení č. 89 z 9. března 1942. Je-li uvedeno místo, odkud byly deportovány, jde o Lipsko (sběrný transport) anebo Osvětim.⁸⁶

Co se týká tzv. kriminálních vězeňkyň (tzv. zločinci z povolání a zločinci ze zvyku), objevuje se první záznam na seznamech příchozích vězeňkyň 28. března 1942. Toho dne byla do této kategorie zařazena jedna nově deportovaná Češka. Všechny ostatní záznamy o deportaci celkem 19 „kriminálních“ vězeňkyň spadají mezi duben a listopad 1944.

Podle databáze českých vězňů koncentračního tábora Ravensbrück⁸⁷ je přítomnost českých tzv. asociálek doložena poprvé v roce 1940. K tomuto roku jsou zaznamenány celkem čtyři ženy, deportované do tábora pravděpodobně z území připojených po Mnichovu k Německu.⁸⁸ Jinak celkové počty tzv. asociálek a kriminálních vězeňkyň z českých zemí deportovaných v letech 1939–1945 do Ravensbrücku v uvedené databázi zhruba odpovídají počtu záznamů na seznamech příchozích.

82 STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*. Schöningh Verlag, Paderborn 2003, s. 103.

83 „14 f 13“ je krycí název pro akci, při níž byly systematicky vyvražďovány určité skupiny vězňů koncentračních táborů. V Ravensbrücku se týkala zhruba 1 600 žen, hlavně židovských vězeňkyň, tzv. asociálek a tzv. kriminálních. Ty byly mezi únorem a dubnem 1942 převezeny do Bernburgu a tam usmrceny oxidem uhelnatým. Více tamtéž, s. 181.

84 Tamtéž.

85 Tyto seznamy zachránily na konci války polské vězeňkyně, které je tajně vzaly s sebou na pochod smrti. Seznamy však nejsou kompletní, údaje o transportech pro některá období chybí. Srov. *Archiv Instytutu Pamięci Narodowej* (IPN), sign. GK 135/1-82.

86 Tamtéž.

87 Databázi sestavila Miroslava Langhammerová z Památníku Terezín, na jehož webových stránkách je přístupná – viz <http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ravensbruck/> (citováno k 27. 3. 2018).

88 Tři z nich mají stejné příjmení a v dochované blokové knize je též uvedeno, že šlo o zemědělské dělnice. *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv* (VÚA – VHA), Sbírka koncentrační tábory, káznice a věznice (1939–1945), Ravensbrück, k. 8, inv. č. 45, Blokovaná kniha (Blockbuch).

Pavla Plachá

O něco vyšší čísla pak poskytuje třetí zdroj, kterým je databáze vězňů zpracovaná na základě odlišné metodiky a částečně rozdílných pramenů v Památníku Ravensbrück (Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück). Zaznamenává 145 tzv. asociálek a 37 tzv. kriminálních vězeňkyň, které byly vedeny jako Češky.⁸⁹

Přes rozdílné údaje je možné se pokusit alespoň odhadnout celkový početní podíl těchto žen v rámci užší české národnostní vězeňské skupiny. Vzhledem k tomu, že odhad počtu všech žen vedených v Ravensbrücku jako Češky (bez Židovek a Romek) se pohybuje kolem 1 400 a zhruba 80 z nich bylo označeno jako tzv. asociální a kriminální vězeňkyň, pohybuje se jejich podíl kolem 6 %. Při započítání všech československých žen (bez ohledu na národnost a tzv. rasovou kvalifikaci) se pak výrazně (minimálně o polovinu) snižuje.⁹⁰ Zhruba více než dvě třetiny z této skupiny tvoří tzv. asociální, přibližně jednu třetinu pak tzv. kriminální vězeňkyň.

Přidělování vězeňských kategorií v táborech bylo do určité míry nejednotné. Stávalo se, že žena klasifikovaná policejními úředníky jako „česká asociálka“ byla v koncentračním táboře zařazena mezi kriminální vězně (a naopak). Hranice mezi tím, co nacionální socialisté považovali za „asociální“ chování a co za „kriminální“ jednání, byla rozostřená. Rozdíly často pramenily i z nejednoznačné národnostní sebeidentifikace samotných vězeňkyň. Kolísavost při přidělování vězeňských kategorií, ale také složitost výzkumu vzhledem k torzovitosti pramenů ilustruje následující tabulka. Jako příklad nám poslouží seznam 16 žen deportovaných z protektorátu do Osvětimi a následně v srpnu 1943 do Ravensbrücku.⁹¹ Údaje v seznamu jsou konfrontovány s dalšími zdroji.

89 Dle sdělení Moniky Schnell z Památníku Ravensbrück (Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück / Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten – MGR/SBG) z července 2015.

90 Databáze českých vězňů v koncentračním táboře Ravensbrück obsahuje celkem přes 3 000 záznamů. Započítává též ženy vězněné z rasových důvodů. Neeviduje však např. Slovenky (respektive slovenské Židovky a Romky) a ženy z Podkarpatské Rusi (převážně Židovky).

91 Těchto 16 žen bylo deportováno na základě uvalení preventivní policejní vazby z protektorátu do Osvětimi, odkud byly v srpnu 1943 převezeny do Ravensbrücku. Pražská Kriminální ústředna seznam obdržela z oddělení pro správu koncentračních táborů Hlavního hospodářského a správního úřadu SS (SS-WVHA, Amtsgruppe D) Srov. MZA, f. Protektorátní kriminální policie – Kriminální ředitelství Brno, k. 26, Überprüfung von Protektoratsangehörigen Vorbeugungshäftlingen, 15. 9. 1943.

Černé a zelené trojúhelníky

Jméno a příjmení na transportním seznamu	Datum a místo narození na transportním seznamu	Vězeňská kategorie na transportním seznamu ⁹²	Údaje v databázi českých vězňů v Ravensbrücku
Katharina Datschke/ Dačko	1863 Stankowa	7. 4. 1943, národnost sporná, asociálka	není uvedena
Ludmila Cetkovská	9. 3. 1911 Mostkovice	7. 4. 1943, česká asociálka	zahynula 1942 v Bernburgu
Arnošta Dudiková	30. 11. 1898 Dub ⁹³	není na seznamech	český zločinec z povolání
Tekla Fuchmann	1. 7. 1898 Brno-Šimice ⁹⁴	7. 4. 1943, česká asociálka	uvedena jako Fuhrmann; zemřela 25. 5. 1944
Anna Johová	4. 4. 1914 Letohrad	7. 4. 1943 jako Anna Joch, roz. 13. 4. 1914, česká asociálka	není uvedena
Marie Kulasová	25. 9. 1896 Slezská Ostrava	7. 4. 1943, Češka, zločinec z povolání	asociálka
Marie Kindl	29. 1. 1909 Grymov	7. 4. 1943, česká asociálka	není uvedena
Marie Londin/ Londyn	16. 8. 1888 Studénka	7. 4. 1943, národnost nejasná, asociálka	není uvedena
Františka Pospíšilová	29. 10. 1891 Jezernice	není uvedena	zemřela 15. 9. 1943
Anna Prokopová	14. 5. 1905 Prostějov	není uvedena	česká asociálka, osvobozena
Anna Racká	28. 5. 1904 Jadowniki	7. 4. 1943, česká asociálka	uvedena bez klasifikace
Marie Seberová	5. 1. 1909 Brennberg	3. 11. 1942, česká asociálka	rozená Kozubková, česká asociálka/zločinec z povolání, zemřela 25. 7. 1944
Lýdie Sirná	18. 3. 1918 Klobouky	7. 4. 1943, česká asociálka	uvedena bez klasifikace
Božena Stará	7. 4. 1907 Ingrovice ⁹⁵	není uvedena	uvedena jako Blažena, datum příchodu do Ravensbrücku 30. 8. 1944, zemřela v plynové komoře 31. 3. 1945
Františka Šindlerová	23. 7. 1918 Prostějov	23. 12. 1942, česká asociálka	neuveдена
Marie Škrobánek	15. 3. 1897 Hrabová	7. 4. 1943, česká asociálka	neuveдена

92 Tamtéž, k. 27, Transportní seznamy.

93 Není jasné, o který z mnoha Dubů jde.

94 Míneny Židenice (německy Schimitz, v brněnském hantecu Šimice).

95 Správně Jimramov.

Pavla Plachá

Ve vzpomínkách

Vzpomínky žen, které nosily v Ravensbrücku na šatech černý nebo zelený trojúhelník, téměř neexistují. Německým a rakouským badatelům a badatelkám se podařilo zachytit jen několik málo svědectví.⁹⁶ Hlavním zdrojem informací o životě těchto žen v táboře jsou proto vzpomínky, případně básně jejich spoluvězeňkyň z řad tzv. politických. Platí to i pro skupinu českých žen.

Systém vězeňských kategorií dával vedení tábora prostor k dovedné manipulaci s vězni tím, že podporoval vnímání rozdílů mezi jednotlivými vězeňskými skupinami a snažil se je stavět proti sobě.⁹⁷ Efektivnost budování bariér lze explicitně vysledovat právě na vztahu politických vězeňkyň k těm kriminálním a asociálním. Tzv. politické se ve vzpomínkách identifikují se svou kategorií, což se projevuje právě vymezením se vůči jiným skupinám, často vůči tzv. asociálkám nebo ještě silněji vůči kriminálním vězeňkyním.

Kromě vězeňské kategorie představovala důležitý skupinový identifikační prvek také národnost, zjevná na první pohled podle zkratky na vězeňském oděvu (Česky byly označeny písmenem „T“ jako Tschechin). Příslušnost k národnímu kolektivu byla důležitá pro kvalitu života v koncentračním táboře. Jak vyplývá ze vzpomínek, české politické vězeňkyně nevnímaly české vězeňkyně jiných kategorií až na výjimky jako součást vlastní národnostní skupiny. Ačkoli se v desítkách dochovaných vzpomínek objevuje zmínka o tzv. asociálkách a kriminálních, jen ojediněle se dozvíme, že mezi nimi byly také Češky. Například jediná česká knižní publikace o Ravensbrücku z roku 1960, která je po metodické stránce jakousi syntézou tehdy dostupných historických faktů a vzpomínek určité skupiny bývalých českých (komunistických) vězeňkyň, uvádí na adresu tzv. českých asociálek: *Dalších 8 Češek z tohoto [českého] bloku bylo uvězněno jako „asociální živly“. I ty však, jak jsme zjistily, byly většinou vězněny za pracovní sabotáž.*⁹⁸ O skupinách tzv. kriminálních vězeňkyň je pak pojednáno zcela bez vztahu k národnosti: *Dalším druhem ravenbrückých žen byly tzv. zločinky z povolání, které byly označeny zeleně. Byly to ženy několikrát trestané nebo odsouzené na doživotí, byly mezi nimi i vražedkyně svých manželů, milenců i vlastních dětí. Ale také drobné příležitostné kapesní zlodějky a báby-andělíčkářky. [...] Ve svém celku byly „zelené“ hrubý a surový živel, nesolidární, vzájemně se okrádaly, vyvolávaly hysterické scény, bádky, pračky a přitom většinou ochotně přisluhovaly dozorkyním.*⁹⁹ Také každodenní soužití s těmito ženami je ve sborníku charakterizováno jako velmi tristní: *Nejhorší poměry byly na blocích „asociálek“ a „zelených“. V barácích byl neustále oblušující řev, ženy byly k sobě nevládné a hrubé, novým vězeňkyním nikdo nepodal pomocnou ruku [...]. V noci křičely hysterické ženy ze spaní a lomcovaly postelemi. Bylo to učiněné peklo.*¹⁰⁰

96 Např. SCHIKORRA, Christa: *Schwarze Winkel im KZ. Die Haftgruppe der „Asozialen“ in der Häftlingsgesellschaft*, s. 117.

97 Třídění vězňů odpovídalo i jejich rozmístování do jednotlivých ubikací, které zpočátku probíhalo podle vězeňských kategorií, později podle národnosti.

98 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLECKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück. Naše vojsko – SPB, Praha 1960*, s. 182.

99 Tamtéž, s. 22.

100 Tamtéž, s. 17.

Černé a zelené trojúhelníky

Takový popis může být do jisté míry ovlivněn dobou vzniku publikace a tehdejší snahou představit skupinu českých vězeňkyň jakožto národně a politicky uvědomělé a kulturně vyspělý kolektiv, v němž pochopitelně nebylo pro tyto „živly“ místo. Ze vzpomínek však jasně vyplývá, že už v tábore si tyto skupiny byly velmi vzdálené. Kastování a různé zacházení svádělo vězně k šablonovitému vnímání jinak označených skupin. Sociální odlišnost, umocněná barevným rozlišením, přebíjela případný pocit národní (i jiné) sounáležitosti. A netýkalo se to pouze skupin, které sleduje tato studie. Slovy sociologa Wolfganga Sofského: *Označení užívaná SS [navazovala] na stereotypy společenského prostředí, které táborový režim jen radikalizoval. Zločinec, asociální vězeň, Žid, Polák nebo Cikán byly běžné předsudky, které charakterizovaly i sociální vnímání v civilní společnosti. Proto vězni přiřazovali kriminální, asociální nebo solidární chování téměř samozřejmě příslušným kategoriím. A kdo do tohoto rámce nezapadal, byl pouze výjimkou potvrzující pravidlo.*¹⁰¹ Tomu odpovídá i líčení „černých“ a „zelených“ žen ve zmíněném sborníku *Ravensbrück*, kde je příznačně jako jediná světlá výjimka zmíněna jistá Elsa Niebegglová ze Sárska, asi dvacetiletá dívka s označením „asociálky“, jež se aktivně zapojila „do boje“ vězeňkyň proti zvyšování pracovních norem v opravárenských dílnách, který jinak organizovaly politické vězeňkyně, přesněji citováno: *uvědomělé soudružky.*¹⁰²

Obraz „černých“ a „zelených“ v dochovaných individuálních vzpomínkách více méně odpovídá líčením obsaženým ve zmíněné kolektivní historicko-vzpomínkové práci *Ravensbrück*. Spisovatelka Františka Věra Sojková zřejmě jako jedna z mála českých vězeňkyň (ne-li jediná) zaznamenala přítomnost těchto žen české národnosti: *Bylo tady zaměstnáno i značné množství vězeňkyň s černými a zelenými „vínky“: mezi nimi také některé bodré a statné mladé Češky s lehčí nebo nenechavou minulostí u takzvané hůfkolony.*¹⁰³ Expresivní obraz těchto žen pak vykreslila v básních, které v tábore komponovala: *Rvouce se o zbytky, náказы lidí / toulavé cikánky, zlodějky, děvky. / Babylon jazyků, neřest všech pletí / vnucuje za žvanec kradené trety. / Mávají pařáty žalostní dravci, / doráží zobáky, šhubou ti nervy!*¹⁰⁴

Česká politická vězeňkyně Marie Pospíšilová popisuje ve svých vzpomínkách vzpouru jehovistek, které odmítly pracovat v táborové krejčovské dílně, kde měly šít vojenské prádlo a unifomy.¹⁰⁵ Vedení tábora je za trest zavřelo do jednoho baráku a nechalo je tam mrznout a hladovět. Velitel tábora pak vyzval politické vězeňkyně, aby se za potrestané svědkyně Jehovovy přihlásily na práci do kuchyně. Vzpoura

101 SOFSKY, Wolfgang: *Řád teroru. Koncentrační tábor*. Argo, Praha 2006, s. 133.

102 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 62.

103 *Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP)*, f. Věra Františka Sojková, Národnosti v koncentračním táboře (nedatováno), s. 1. Tzv. hůfkolony – odvozeno z německého označení (Hofkolonne) pro pracovní skupinu, která vykonávala úklid tábora a vězeňských ubikací.

104 Citace z básně s názvem *Z marodky* in SOJKOVÁ, Františka Věra: *Chudobky na blátě*. Rada žen, Písek 1948, s. 10.

105 Příslušníci náboženské společnosti Svědkové Jehovovi patřili mezi první nacismem pronásledované skupiny obyvatelstva. Vzhledem ke své víře odmítali Hitlerův kult osobnosti, službu v armádě či vstup do nacistických organizací. Jehovisté (i ženy) v koncentračních táborech odmítali vykonávat práci podporující válečnou výrobu.

Pavla Plachá

vězeňkyň s fialovým trojúhelníkem vyvolala u mnohých politických sympatií, a tak se jich na jinak vytouženou práci přihlásilo málo. *Chvilí panovalo trapné ticho. Ředitel (míněno velitel tábora – pozn. autorky) čekal na další přihlášení, když se tak nestalo, odpočítal Kögel¹⁰⁶ prostě asi 40 žen a poslal je do kuchyně s další poznámkou, že nepodrobí-li se jeho rozkazu, obsadí kuchyň samými asociálkami. Asociálky byly v koncentráku tak veliké zlo, že tato pohružka na nás zapůsobila, jako když bičem šlehne.*¹⁰⁷

Asociální a kriminální vězeňkyně jsou ve vzpomínkách téměř zcela odosobněny, vystupují jako „ztělesněné zlo“, jedna z největších hrůz, s níž se politické vězeňkyně v koncentráku setkávaly: *Byly to nejvíce mravně zkažené ženy, prostitutky a různá úchylná individua, kterých jsme se bály kolikrát více než samotných dozorkyň (sic). Život v lágru byl o to těžší, čím více bylo těchto žen s námi pospolu. Žalovaly, kradly, praly se, nadávaly, jejich zábavy byly samé nemravné a oplzlé vzpomínky na život, který vedly na svobodě [...]. Pokud cítily svoji převahu nad námi politickými, tam, kde jich byla početně většina, bylo spolužití s těmito hotové peklo.*¹⁰⁸ Ani mezi českými politickými vězeňkyněmi nebyly zdaleka jen uvědomělé a politicky vyspělé odpůrkyně nacismu. V řadě případů šlo o „obyčejné“ ženy, které byly uvězněny za nejrůznější protinacistické projevy, jako příbuzné (manželky, matky, sestry) odbojářů, v rámci odvetných opatření (např. ženy z Lidic) atp. Šlo většinou o ženy zakotvené v rodinném, případně i v pracovním prostředí, které se teprve v koncentračním táboře dostaly do přímého kontaktu s nejnižšími společenskými vrstvami.¹⁰⁹ Tamní prostředí ještě umocňovalo kontrasty a vzdálenost jejich světů. Německá politická vězeňkyně Margarete Buber-Neumannová¹¹⁰, jež nějaký čas působila jako tzv. štubová (vedoucí světnice) na 2. bloku tzv. asociálek, popsala svou zkušenost: *Když jsem si na divokou atmosféru na bloku číslo 2 trochu zvykla, když už jsem rozpoznávala jednotlivé obličeje, zapřádala rozhovory a pokoušela se navazovat s asociálními spoluvězeňkyněmi kontakty, abych tímto – navzdory koncentračnímu táboru a přítomnosti SS – dosáhla alespoň částečně lidsky důstojného soužití, prožívala jsem až na dvě výjimky jen a jen zklamání.*¹¹¹

Negativní vnímání asociálních a kriminálních vězeňkyň bylo do jisté míry dáno také jejich podílem na vězeňské samosprávě, zvláště v počátečním období existence tábora. Funkce v ní byly v Ravensbrücku obsazovány nejprve kriminálními vězeňkyněmi. K jejich postupnému nahrazování politickými docházelo zhruba od roku 1941.¹¹²

106 SS-Untersturmbannführer Max Koegel (1895–1946). V Ravensbrücku působil od založení tábora na jaře 1939. V letech 1940–1942 zastával funkci velitele tábora. Tutéž funkci vykonával později v Majdanku a poté ve Flossenbürgu. Po zatčení v roce 1946 spáchal sebevraždu.

107 NA, f. Český svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (1969–1990), Soutěž historických, vzpomínkových a dokumentačních prací, inv. č. 149, Marie Pospíšilová, Ravensbrücká kuchyň (nedatováno), s. 2.

108 Tamtéž, inv. č. 570, Marie Pospíšilová (nedatováno), s. 2.

109 K sociálnímu složení českých vězeňkyň se dochovaly záznamy v blokové knize z tzv. českého bloku, který existoval od léta 1942 do léta 1944. K těmto záznamům srov. HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 182–183.

110 Margarete Buber-Neumannová (1901–1989), německá novinářka a spisovatelka, vězněna v Ravensbrücku v letech 1940–1945.

111 BUBER-NEUMANNOVÁ, Margarete: *Zajatkyňi Stalina i Hitlera. Svět v temnotě*. Barrister & Principal, Brno 2011, s. 194.

Černé a zelené trojúhelníky

Kriminální vězeňkyně či tzv. asociálky ve vězeňských funkcích byly politickými vnímány vesměs negativně: *Všechny funkce, pokud je vykonávaly politické ženy, sloužily až na malé výjimky k prospěchu vězeňského celku. Horší bylo, byla-li tato moc svěřena asociálním elementům nebo nenapravitelným zločincům. Ty určitě ji zneužily a vězňům připravily pravé peklo.*¹¹³ Podle jiné vzpomínky: *Byly to zlodějky a prostitutky, které byly označeny černým trojúhelníkem na rukávě. Říkaly jsme jim černé laty. Laty bylo polské označení trojúhelníku na rukávě, který nás odlišoval. My politické jsme měly laty červené. Černé laty většinou špehovaly a udávaly, aby tak získaly pro sebe výhody u nadřízených. Obvyčejně měly nad námi dozor.*¹¹⁴ Některé bývalé vězeňkyně ale připouštěly: *Pravda, mezi politickými byli lidé většinou nejen slušní a spolehliví, ale i obětaví. Ale i mezi nimi byli suroví rabiáti. A na druhé straně i mezi prostitutkami a zločinkami, které tvořily ve svém celku hrubý a nekamárský živel, se našli tu a tam lidé slušní.*¹¹⁵

Jak bylo zmíněno výše, pohledů z „druhé strany“ není mnoho. Německá historička Christa Schikorra zaznamenala několik výpovědí asociálních vězeňkyň německé národnosti. Vyplývá z nich, že jejich život v táboře byl naplněn dezorientací a osamocněním. Na rozdíl od politických se nijak neidentifikovaly s vězeňskou kategorií, nechápaly důvod své internace a často byly konfrontovány s předsudky ostatních. Jedna z německých tzv. asociálek vzpomínala: *Byly jsme tam [v krejčovské dílně] jen dvě asociálky mezi politickými. České ženy, polské ženy a jedna biblforšerka*¹¹⁶. *Také hodně mladých. Všechno to byly lepší ženy, to na nich bylo vidět. Češky byly například manželky důstojníků, o tom se mluvilo. Ty s námi měsíce nepromluvíly ani slovo, měsíce.*¹¹⁷

Ojedinelý akt solidarity vůči tzv. asociálkám popsala německá vězeňkyně Margarete Buber-Neumannová. Vzpomínala českou politickou vězeňkyni Milenu Jesenskou¹¹⁸, která pracovala v táboře v nemocničním oddělení (tzv. revír), kde vedla kartotéku pohlavně nemocných, tedy většinou prostitutek. Jejich situace v táboře byla velmi tristní. Zacházení s nimi popsaly české vězeňkyně zaměstnané na revíru následovně: *Tam, kde si nemocná přivezla nález s sebou, pokračovalo se v kúře v lágru. U ostatních o tom rozhodoval dr. Sonntag*¹¹⁹. *Dělával to někdy docela od oka, úplně laicky, takže se stalo,*

112 Politické vězeňkyně do té doby zpravidla odmítaly spolupracovat s vedením tábora, časem se však na některých místech v samosprávě začaly stále více prosazovat, neboť moc vyplývající z funkce (byť omezená) jim dávala možnost ovlivňovat některé stránky života v táboře. Vzdělanější a organizačně schopné ženy ve vězeňských funkcích byly výhodou i pro vedení tábora. K vězeňské samosprávě srov. HEIKE, Imtraud – STREBEL, Bernhard: *Häftlingsselbstverwaltung und Funktionshäftlinge im Konzentrationslager Ravensbrück*. In: FÜLLBERG-STOLLBERG, Claus – JUNG, Martina (eds.): *Frauen in Konzentrationslagern. Bergen-Belsen, Ravensbrück*, s. 92.

113 ABS, f. Sběrka různých písemností (S), sign. S-510-6, Antonie Kleinerová: Ravensbrück v letech 1941–1945, 1958 (blíže nedatováno), s. 4.

114 HRONKOVÁ, Libuše a kol.: *Nina Jirsíková. Vzpomínky tanečnice*. Národní muzeum, Praha 2013, s. 207.

115 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 38.

116 Ve vězeňském žargonu označení pro jehovistky (z německého Bibelforscher – vykladač Bible).

117 SCHIKORRA, Christa: *Schwarze Winkel im KZ. Die Haftgruppe der „Asozialen“ in der Häftlingsgesellschaft*, s. 117.

118 Milena Jesenská (1896–1944), novinářka a překladatelka. V Ravensbrücku vězněna od roku 1940. Zemřela tam v roce 1944.

119 MUDr. Walter Sonntag (1907–1948), člen NSDAP, SS a Waffen-SS, působil v Ravensbrücku jako lékař v letech 1941–1942.

Pavla Plachá

že byla provedena antiluetická kúra ženy nenakažené. Vstříkoval se salvarsan střídavě s bismutem, ovšem v takových „koňských“ dávkách, že z toho byly i případy smrti.¹²⁰ Jesenská podle vzpomínek Buber-Neumannové svoji práci zachránila spoustu lidí, protože falšovala výsledky rozborů vzorků krve odeslané na analýzu do Berlína. Pacientky se syfilidou označovala za negativní, neboť tyto vězeňkyně byly v táborových podmínkách většinou odsouzeny na smrt. Buď zahynuly následkem barbarských kúr, nebo je později jako „nevyléčitelné“ poslali do plynu.¹²¹

Samostatnou kapitolou dějin Ravensbrücku je verbování vězeňkyň (většinou mladých prostitutek) na „práci“ v bordelech zřízených pro mužské vězně koncentračních táborů a ukrajinské dozorce a na pseudolékařské pokusy. Ačkoli se v dochovaných dokumentech a vzpomínkách neobjevuje záznam, že by se mezi „rekrutovanými“ nacházely ženy české národnosti, nelze jejich zapojení do této akce vyloučit.¹²²

Jednotlivé osudy

Dohledat případy tzv. asociálních a kriminálních vězeňkyň není vzhledem k výše uvedenému snadné. Následující čtyři příběhy bylo možné rekonstruovat díky dochovaným archivním pramenům.

Karolína Potocká

Ve spisech brněnského Gestapa je možné dohledat případ Karolíny Potocké, narozené v roce 1919 ve Dvoře Králové nad Labem. Gestapo se jí začalo zabývat v červnu 1941 na podnět olomouckého oberlandrátu. Potocká byla již 21krát trestána, a přestože ji v roce 1934 na deset let vyhostili z Olomouce, stále tam pobývala. Její muž byl krejčí, ale žili odděleně. Byla matkou dvou dětí, z nichž jedno zemřelo ve 13 měsících. Domovsky údajně příslušela na Slovensko, ale doklady o tom jí chyběly. Olomoucký oberlandrát ji proto nemohl předat příslušným slovenským úřadům. Úředníci se obrátili nejprve na německou kriminální policii. Bylo jim sděleno, že ze strany Kripo neexistuje možnost, jak poslat Potockou jako „asociální element“ do pracovního či koncentračního tábora s odůvodněním, že pro to v protektorátu neexistují zákonná nařízení (na rozdíl od Říše). Olomoucký oberlandrát se proto dotazoval na brněn-

120 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 40.

121 Srov. BUBER-NEUMANNOVÁ, Margarete: *Zajatkyňi Stalina i Hitlera. Svět v temnotě*, s. 232.

122 Databázi celkem 183 naverbovaných žen sestavil německý historik R. Sommer. Podle národnosti mezi nimi byly Němky, Polky, Rusky a jedna Nizozemka. Jejich průměrný věk byl 25 let. Srov. SOMMER, Robert: *Das KZ-Bordell. Sexuelle Zwangsarbeit in nationalsozialistischen Konzentrationslagern*, s. 224–225.

Černé a zelené trojúhelníky

ském Gestapu, zda je možné ji poslat do koncentračního tábora z důvodů „státněpolitických“. Gestapo projevilo ochotu případ vyřešit a podalo na RSHA do Berlína žádost o uvalení ochranné vazby na její osobu a následné umístění do koncentračního tábora. Potocká, která se v té době nacházela na očním oddělení zemské nemocnice v Olomouci, byla po propuštění předána přímo Gestapu. To ji jako „politickou“ vězeňkyni umístilo na samotku do policejní věznice při úředním soudu v Olomouci. Při zadržení 21. července 1941 byla charakterizována jako *obtížná, práce se štítící cizinka, vyhoštěná na dobu 10 let a stále se vracějící, která má být eventuálně převedena do pracovního či koncentračního tábora*. Později byl za cíl deportace určen ženský koncentrační tábor Ravensbrück. Za tři týdny se však ukázalo, že Potocká je v pokročilém stadiu těhotenství a očekává se u ní předčasný porod. Byla proto převezena do olomoucké porodnice, kde 21. září porodila. Dne 16. října ji propustili z porodnice a ubytovali i s dítětem na městské ubytovně v Chválkovicích. V únoru 1942 přišlo očekávané vyrozumění z Berlína. RSHA nařídilo odsunout Potockou na Slovensko. Olomoucké Gestapo však vyhoštění z důvodu absence dokladů (domovský list) provést nemohlo, a proto ji poslalo 18. března 1942 sběrným transportem do Brna. Teprve odtud měla být vyhoštěna na Slovensko. O tom, co se s Potockou a jejím dítětem dělo dál, už dokumenty Gestapa nevyprávějí. V databázi vězňů KT Ravensbrück se však nachází záznam o její smrti v tamější plynové komoře dne 4. března 1945.¹²³

Gertrude Schafferová

O Gertrude Schafferovou se začala zajímat služba na brněnském Gestapu v Prostějově v květnu 1941 na základě udání její známé. Schafferová měla šířit fámy o násilnostech páchaných na svém druhovi Hugovi Římanovi, v té době vězněném kvůli podezření z provozování černého obchodu. Schafferová byla zadržena a uvězněna v policejní věznici v Prostějově. V aktech Gestapa byla vedena jako německá státní příslušnice, ale vzápětí bylo zjištěno, že jí olomoucký oberlandrát již dříve odňal německou státní příslušnost kvůli nemorálnímu způsobu života, platila tedy za protektorátní příslušnici. Tato matka dvou malých dětí, povoláním prodavačka, byla od března 1941 bez zaměstnání.

Narodila se 13. 11. 1912 ve Vídni v rodině pozdějšího československého četníka v Krnově. Po ukončení tamní měšťanské školy absolvovala dvě třídy obchodní školy v Opavě. Z té ale odešla a začala se učit na švadlenu, ale ani učení nedokončila. Od svých 18 let se nechala vydržovat v Krnově a v Jeseníku různými muži. Rodiče nevyhledávala. Soud jí několikrát vyměřil trest několika dnů vězení za drobné krádeže. Od roku 1934 žila v Opavě, kde se seznámila s Hugo Říma-

123 MZA, f. Gestapo Brno, k. 134, sign. 100-134-18, Karolína Potocká.

Pavla Plachá

nem a začala s ním sdílet domácnost. Narodila se jim dcera Věra, kterou, stejně jako další dítě, syna Miroslava, vychovávali její rodiče. V roce 1940 se jí narodil druhý syn, který ale v roce zemřel na zápal plic. V době zatčení byla Schafferová ve druhém měsíci těhotenství. Popřela, že by se to, z čeho byla nařčena, zakládalo na pravdě. Na základě šetření však Gestapo došlo k závěru, že udání bylo pravdivé, a Schafferovou předběžně zadrželo. Přitížilo jí i to, že byla v minulosti vícekrát soudně trestaná (tuláctví, šíření pohlavních nemocí, krádeže a podvody) a v roce 1940 necelý měsíc držena ve vazbě kvůli pohlavnímu styku se Židy (s nimiž údajně provozovala prostituci) a kvůli vydávání se za konfidentku Gestapa (brněnské Gestapo na ni tehdy sice uvalilo ochrannou vazbu, vzápětí ji ale pro pokročilé těhotenství zrušilo). Další přitěžující okolností bylo, že nepečovala o své děti. Nyní na základě nových skutečností Gestapo případ Schafferové přehodnotilo a požádalo RSHA o uvalení ochranné vazby a současně ji nechalo vyšetřit. Úřední lékař u ní konstatoval akutní nebezpečí potratu a nařídil, aby ji v případě krvácení převezli do nemocnice. K tomu nakonec skutečně došlo. Po zotavení byla 26. 6. 1941 znovu uvězněna. Dne 16. 8. došlo z RSHA vyrozumění o uvalení ochranné vazby a o příkázání Schafferové do koncentračního tábora Ravensbrück. Následně byla převezena do policejní věznice v Brně a 3. 11. 1941 sběrným transportem do Ravensbrücku. O jejím pobytu v koncentračním táboře a dalším osudu není nic známo.¹²⁴

Věra Váňová

Pražská rodačka Věra Váňová (1923–1961) se na přelomu let 1942/1943 z Prahy přehlásila do Berlína-Weissensee. Byla zaměstnána v továrně C. Müller, Gummiwarenfabrik, kam byla pravděpodobně nuceně nasazena. Dne 16. 11. 1943 ji okresní soud v Praze odsoudil za trestný čin krádeže (odcizila různé šatstvo z nezamčeného bytu), který spáchala 22. 10. 1943, k sedmi měsícům těžkého žaláře. Kde měla trestný čin spáchat a kde byly vězněna, není v její policejní složce uvedeno. Jisté je, že ji 21. 9. 1944 dodali jako vězeňkyni preventivní policejní vazby do Ravensbrücku. Váňová byla pravděpodobně již dříve vícekrát soudně trestána (mimo jiné v roce 1941, kdy ji Okresní soud v Třeboni odsoudil ke 14 dnům tuhého vězení) a potíže se zákonem měla i v poválečné době.¹²⁵

124 Tamtéž, k. 179, sign. 100-179-17, Gertrude Schafferová.

125 V roce 1946 byla zatčena pro zločin krádeže a okresním soudem v Jičíně odsouzena na 5 let těžkého žaláře. K její osobě srov. NA, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, Váňová Věra 1923. Dále srov. tamtéž, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, k. 12077, sign. V 740/6 Váňová Věra.

Černé a zelené trojúhelníky

Růžena Mrázková

V září 1940 vyhlásila četnická stanice v Ronově nad Doubravou pátrání po Růženě Mrázkové, narozené v roce 1912 ve Žďárce u Seče, a sice kvůli krádeži věcí v hodnotě 2 237 K (šaty, prádlo, hodinky, vejce), které se dopustila u své setry a matky v jejich domě. V pátracím oběžníku z 18. 9. 1940 je Mrázková charakterizována jako *tulačka bez stálého pobytu, svobodná, bývalá pomocnice v domácnosti, umí číst a psát, řím[ská] katolička, o nikoho nepečuje, nemajetná, bez výdělku, jednou pro přestupek a pětkrát pro zločiny krádeže různými krajskými soudy soudně trestaná. [...] je zlodějkou ze zvyku, okrádá svoje nahodilé zaměstnavatele i příležitostné milence. Měla též pověst osoby živící se prostitucí. K jejímu zadržení došlo až v srpnu 1941. Následovala vazba u Krajského soudu trestního v Praze.* O jejím odsouzení a výši trestu není v policejních dokumentech záznam. Od 22. 8. 1944 (nejspíš po odpykání trestu) byla držena v Zemské donucovací pracovně v Pardubicích, odkud byla po necelém měsíci (20. 9. 1944) deportována do koncentračního tábora v Ravensbrücku. Tam byla zařazena do kategorie „zločinec z povolání“. V kmenovém táboře setrvala asi měsíc (do 25. 10. 1944), než byla přemístěna do pobočného tábora Helmbrechts. Po osvobození žila v Praze.¹²⁶

O jejím odsouzení a výši trestu není v policejních dokumentech záznam. Od 22. 8. 1944 (nejspíš po odpykání trestu) byla držena v Zemské donucovací pracovně v Pardubicích, odkud byla po necelém měsíci (20. 9. 1944) deportována do koncentračního tábora v Ravensbrücku. Tam byla zařazena do kategorie „zločinec z povolání“. V kmenovém táboře setrvala asi měsíc (do 25. 10. 1944), než byla přemístěna do pobočného tábora Helmbrechts. Po osvobození žila v Praze.¹²⁶

Závěr

I nejnáročnější moderní demokratické společnosti se potýkají s problémy lidí, kteří žijí na nejnižším stupni společenského žebříčku nebo nějakým způsobem vybočují z běžných společenských norem. K předcházení problémům se využívá především výchova, různé systémy sociální péče, státní podpory atp. Případná represe má zpravidla nápravný cíl a nápravná zařízení fungují na principu humanity.

Naproti tomu totalitní systémy používají ke svému udržení silnou represí a další často důmyslné způsoby zastrahování, vydírání či preventivních zásahů vůči vlastnímu obyvatelstvu. Nacionální socialismus jako státní ideologie třetí říše proklamoval ve vztahu ke svému obyvatelstvu ideu jednotné a beztrždní „národní pospolitosti“. Kromě skupiny obyvatel, kteří do ní nebyli připuštěni z důvodů ideologických, náboženských či rasových, neměli v ní mít místo ani lidé sociálně slabí, označovaní nacistickou terminologií jako tzv. asociálové, a ani lidé, kteří se dopouštěli více či méně závažné trestné činnosti, dobově zločinci ze zvyku/z povolání. Ze společnosti byli v Německu vylučováni prakticky již od nástupu nacistů k moci. Postupně se prosadil

126 Do konfliktu se zákony se dostala i po osvobození (v roce 1947 byla odsouzena okresním soudem v Praze na 3 dny věznění, event. k pokutě 150 Kčs za „poškození na těle a prchlivost“). Viz NA, f. Policiejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, k. 7660, sign. M 3675/4 Mrázková Růžena.

Pavla Plachá

tzv. preventivní policejní postup, kdy jejich internaci nemusel předcházet reálný delikt. Konečným místem internace byl zpravidla koncentrační tábor.

V Protektorátu Čechy a Morava zůstávali tzv. asociálové zpočátku víceméně mimo zájem okupantů, ačkoli například v otázce prostituce lze vyzorovat jisté posílení represivních tendencí vůči nim. Radikální změnu přineslo až vládní nařízení o preventivním potírání zločinnosti vydané v březnu 1942, které de facto zavádělo říšský model „preventivního“ zásahu a vedlo v konečném důsledku k postupné deportaci tzv. asociálů a recidivistů do německých koncentračních táborů. Přípravu a sestavování transportů ukládala německá Kriminální policie – Kriminální policejní ústředna v Praze nově vzniklé protektorátní Kriminální ústředně v Praze, která pak prováděla veškeré praktické kroky. V letech 1942–1943 bylo z protektorátu vypraveno minimálně osm transportů. Na základě vzorku, který představují dochované seznamy deportovaných z moravské části protektorátu, lze konstatovat, že tyto „sociální transporty“ zahrnovaly hlavně muže, podíl žen činil zhruba 17 %. Převážná většina žen přítomných byla klasifikována jako tzv. asociálky české národnosti, tzv. zločinci z zvyku / z povolání tvořili mezi ženami spíše výjimku. Ve skutečnosti zřejmě šlo často o ženy, které se v minulosti opakovaně dopouštěly drobné kriminality, živily se částečně či zcela prostitucí, prováděly potraty načerno atp. V koncentračním táboře Ravensbrück byly pak většinou zařazeny do kategorie tzv. asociálek, případně do kategorie tzv. zločinců z zvyku / z povolání. Jejich spoluvězeňkyně na ně pohlížely vesměs negativně. Táborové prostředí umocňovalo vnímání sociálních rozdílů a také předsudky, které přetrvávaly z doby před internací. Tzv. asociálky a kriminální vězeňkyně české národnosti tvořily v rámci společenství českých vězeňkyň relativně malé procento. Politické vězeňkyně – pokud jejich přítomnost vůbec vnímaly – je nepovažovaly za součást národního kolektivu. Vzájemné projevy sympatií či solidarity byly spíše ojedinělé. Až na výjimky nejsou známy konkrétní osudy tzv. asociálních a kriminálních vězeňkyň, což je způsobeno všeobecným přehlížením těchto žen coby obětí nacistického totalitního režimu a s tím souvisejícím nezájmem naší historiografie.¹²⁷